

Megosztott társadalom: Mexikó és a spanyol polgárháború, 1936–1939

Agustín Sánchez Andrés¹

Abstract A Divided Society: Mexico and the Spanish Civil War, 1936–1939.

The Spanish Civil War caused the polarization of Mexican society during the conflict. The government of general Lázaro Cárdenas and the leftist parties and unions supported the Spanish Republic in the League of Nations, and provided them weapons to break the blockade. The conservative opposition sympathized with the military rebels and supported their nationalist and catholic aspirations. This situation caused a paper war in the Mexican press between the conservative newspapers, like *Excelsior* and *El Universal*, and the official press.

Keywords Spanish Civil War, Cardenism, Mexico's Foreign Policy, League of Nations

A mexikói társadalom megosztottsága a spanyol konfliktussal kapcsolatban

A spanyol polgárháború valószínűleg azért osztotta meg a mexikói közvéleményt, mert a spanyolországi konfliktus ráakódott a mexikói társadalom saját, cárdenasi időszak alatt végbemenő polarizációjára. 1934 decemberében Lázaro Cárdenas egy olyan reformpárti programmal került hatalomra, mely hamar szembeállította Plutarco Elías Calles tábornokkal, aki 1928-tól kezdve a „forradalom legfőbb vezetőjeként” (*Jefe Máximo de la Revolución*) gyámsága alatt tartotta a mexikói politikai rendszert. Az összecsapás 1935 nyarán végül Cárdenas győzelmével és Calles száműzetésével ért véget. Ezen akadály elhárultával az elnök belekezdhetett reformprogramjának megvalósításába, melynek célja a mexikói forradalom néhány olyan régi követelésének felélesztése volt, melyek a *Maximato*² alatt háttérbe szorultak; ilyen volt a folyton elodázott földreform megvalósítása, illetve az 1917-es alkotmány 27. cikkelyének végrehajtása, mely a nagyrészt külföldi vállalatok által kitermelt ásványkincsek államosításáról rendelkezett.

Cárdenas e céljait a tömegek mozgósításával, főként a munkás és paraszti rétegre támaszkodva kívánta elérni. Ez olyan, az elnöknek alárendelt, nagy társadalmi szervezetek létrehozásához vezetett, mint az 1936-ban létrehozott Mexikói Munkások Szövetsége (*Confederación de Trabajadores de México*, CTM) vagy a kicsit később,

1 Instituto de investigaciones Históricas, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo, Mexikó
Email: asamadrid@hotmail.com

2 A *Maximato* a mexikói történelem 1928 és 1934 közötti időszaka, melyben ténylegesen a már említett Plutarco Elías Calles irányította a politikai életet. Az elnevezés pozíciója nevéből („Jefe Máximo de la Revolución”) származik. (A ford. jegyzete.)

1938-ban alapított Nemzeti Parasztszövetség (*Confederación Nacional Campesina*, CNC). A Nemzeti Forradalmi Párt Mexikói Forradalmi Pártként (*Partido de la Revolución Mexicana*, PRM, a PRI közvetlen elődje) való újjászervezése ugyanakkor lehetővé tette Cárdenasnak, hogy egy korporatív jellegű szervezettel is számolhasson, mely egyetlen, az elnöki hivatalnak alárendelt pártba koncentrálna a rendszer munkás-, paraszt- és bürokrataszektorait. A folyamatot a politikai diskurzus radikalizálódása kísérte, mely némely aspektusában szocialista színezetet kapott.

Cárdenas reformista politikája hamar a többnyire konzervatív agrár- és városi középosztály ellenállásába ütközött, akik gyanakvással szemlélték, hogy úgy tűnt, a rezsim lassan a szocializmus felé kívánja tolni az országot. Mindazonáltal a Cárdenas-rendszer legfőbb ellenzéke magából a forradalmi pártcsaládból származott, melynek legkonzervatívabb ága kételkedett a Cárdenas-kormány által magához a forradalomhoz hasonlított radikális fordulatban. Különösen éles volt az ellentét a hadsereg egy széles rétegével, melyet nem sikerült teljesen megtisztítani Calles híveitől, s akik egyre elégedetlenebbek voltak, miután a PRM 1938-as létrehozását követően fokozatosan kiszorultak a hatalomból. Az egyre inkább az elnök körül összpontosuló hatalom ugyanakkor veszélyeztette az ország különböző részein berendezkedő főbb katonai vezetők regionális kiskirályságait, így Saturnino Cedillóét is, aki 1938-ban egy sikertelen államcsíny során próbálta meg Cárdenas ellenzékét egyesíteni.

Ilyen körülmények közt a mexikói társadalom 1936-ra már erősen polarizált volt: éles ellentét feszült a cárdenasi reformpolitika által kedvezően érintett szociális csoportok és a társadalom konzervatívabb szektorai között, akikhez hamar csatlakoztak a forradalmi koalíció hatalmon lévő, Cárdenas politikájával elégedetlen csoportjai. A spanyol polgárháború Mexikóban így egy rendkívül összetett, politikailag és társadalmilag polarizálódott közegbe érkezett, ami a spanyol konfliktus hadviselő feleivel szembeni viszonyban is tükröződött.

A kormány és az azt támogató politikai-társadalmi csoportok többsége a kezdetektől a Spanyol Köztársaság mellett sorakozott föl. Cárdenas konzervatív ellenzéke, tágabb értelemben pedig a mexikói középosztály java ugyanakkor hamar kinyilvánította a nemzeti oldal iránti rokonszenvét.³

Elsőként a mexikói baloldal kezdett mozgósításba, különös tekintettel azokra a szak-szervezetekre, melyek szoros kapcsolatot áptak spanyolországi megfelelőikkel; ilyen volt a frissen létrehozott Mexikói Munkásszövetség (*Confederación de Trabajadores Mexicanos*, CTM), annak testvérszervezete, a Latin-Amerikai Munkásszövetség (*Confederación de Trabajadores de América Latina*, CTAL) vagy a Forradalmi Írók és Művészek Ligája (*Liga de Escritores y Artistas Revolucionarios*, LEAR). A Nemzeti Forradalmi Párt már egy nappal a spanyol polgárháborúhoz vezető sikertelen katonai puccs után, július 19-én közzétett üzenetében kifejezte szolidaritását a köztársasági hatóságokkal, elnöke, a volt külügyminiszter, Emilio Portes Gil révén.⁴ Mindez a CTM és a LEAR előtt is megnyitotta az utat, hogy nyilvánosan is mielőbb szolidaritást vállaljanak a Spanyol Köztársasággal. A CTM már igen korán, a július 26-ai, Teatro Principalban megtartott gyűlésen jelezte, hogy a köztársaság mellett áll. Ez a gyűlés jelentette a köztársasági kormány mellett tömegmozgósítási kampány kezdetét. Bár az összejeövetelen

3 A spanyol polgárháborúval kapcsolatos mexikói politika változásai jól követhetők José Antonio Matesanznál és Mario Ojedánál (Matesanz: *Las raíces del exilio. México ante la Guerra Civil española, 1936–1939*, México: Universidad Nacional Autónoma de México y El Colegio de México, 1999. Ojeda: *México y la guerra civil española*, Madrid: Turner, 2004.)

4 Matesanz: *i.m.* 54–64.

a Népfrontban részt vevő pártok szinte mindegyike képviseltette magát, közülük mégis a CTM elnöke, Lombardo Toledano és Spanyolország mexikói nagykövete, a szocialista Félix Gordón aratta a legzajosabb sikert; utóbbi komoly muníciót szolgáltatott a mexikói jobboldalnak azzal a meggondolatlan kijelentésével, miszerint „az igazi republikánusok bármilyen katonai rezsimmél előbb választják a kommunizmus eljövételét”.⁵ Még nagyobb tömeg gyűlt össze az egy héttel később, a Zócalón megtartott nagygyűlésen, melyet ezúttal a Mexikói Népfront szervezett a spanyolországi Népfront iránti szolidaritásból, s melyen számos spanyol és mexikói baloldali párt és szervezet képviselője felszólalt. A gyűjtő hangú beszédek, melyekben a szónokok munkásőrségek felállítását követelték, hogy meggátolják, hogy a spanyolországi események Mexikóban is megismétlődjenek, riadóztatták a mexikói konzervatív sajtót, mely arra használta az eseményeket, hogy támadásba lendüljön a szakszervezeti vezetők ellen, kikényszerítve, hogy a CTM-nek nyilvánosan kelljen cáfolnia, hogy terveik közt szerepelne az említett őrségek felállítása.⁶

Hamarosan számos baloldali szervezet követte a CTM példáját, kormánypártiak épp úgy, mint kommunisták, olyannyira, hogy kijelenthető, hogy a spanyol polgárháború Mexikóban arra szolgált, hogy egységbe forrassa Cárdenas kormányának társadalmi bázisát. A Spanyol Köztársaság iránt szolidáris szervezeteket összefogó ernyőszervezet a Spanyol Köztársaságot Segítő Szervezetek Szövetsége (*Federación de Organismos de Ayuda a la República Española*, FOARE) volt, melynek vezetője a Szovjetbarát Társaság elnöke, José Mancisidor volt.⁷ A CTM, hasonlóan a CTAL-hoz, a Nemzeti Paraszt-szövetséghez (*Confederación Nacional Campesina*, CNC), az Állami Alkalmazottak Szakszervezetéhez, a Mexikói Villanyszerelők Szakszervezetéhez, az Ügyvédek Szocialista Frontjához, a PRM-hez, a PCM-hez, az Antiszinarchista Bizottsághoz, és más baloldali csoportokhoz és pártokhoz, sietett csatlakozni a FOARE tevékenységéhez. Ez magyarázza az első, köztársasággal szolidaritást vállaló tömegrendezvények, például az augusztus eleji zócalói gyűlés tumultuózus jellegét, ahol számos mexikói és spanyol párt és szakszervezet képviselője felszólalt, megragadva az alkalmat arra, hogy munkásőrségek felállítását kérvényezze, nehogy a spanyolországi események Mexikóban is megismétlődjenek. A kérelem muníciót szolgált a konzervatív sajtónak, a mexikói kormány pedig gyorsan elutasította.⁸

A cárdenasi rezsim konzervatív ellenzéke sokkal visszafogottabban reagált az eseményekre, jószerevével arra szorítkozva, hogy a vezető jobboldali lapok – az *Excelsior*, az *El Universal* vagy a *Novedades* – vagy a náluk radikálisabb folyóiratok – az *Omega* vagy az *El Hombre Libre* – hasábjain kifejezze a felkelők iránti szimpátiáját.⁹ Csekélyebb mértékű mozgósításuk ugyanakkor nem jelentette azt, hogy kevésbé azonosultak

5 *Excelsior*, 1936. július 27.

6 *El Universal*, 1936. augusztus 5.

7 A később Európai Menekülteket Segítő Szervezetek Szövetsége néven újjáalakult FOARE tevékenységéről lásd José Francisco Mejía: „La Federación de Organismos de Ayuda a los Refugiados Europeos y su solidaridad con la República Española”, In: Mari Carmen Serra Puche, José Francisco Mejía y Carlos Sola (eds.), *De la posrevolución mexicana al exilio republicano español*. México: Fondo de Cultura Económica y Cátedra del Exilio, 2011, 201–221.

8 J. A. Matesanz: *i. m.* 61–63.

9 A mexikói konzervatív sajtó álláspontjához a spanyol konfliktussal kapcsolatban lásd Nadia Nava, „La Guerra civil española en tres publicaciones mexicanas de derechas”, kiadatlan szakdolgozat, Morelia, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo, 2004, továbbá uő. „Imágenes de la Guerra Civil Española en la prensa mexicana: los casos de Omega y David”, in Agustín Sánchez Andrés, Tomás Pérez Vejo, Marco A. Landavazo. (coords.), *Imágenes e imaginarios sobre España en México. Siglos XIX y XX*, México: Porrúa, 2007. 571–609.

volna a spanyol nacionalistákkal, mint riválisaik a köztársaságiakkal. Mind az 1939-ben a Nemzeti Akciópártot (*Partido de Acción Nacional*, PAN) megalapító keresztény konzervatív rétegek, mind a Nemzeti Szinarchista Unió, mely valószínűleg az ország legfontosabb független tömegszervezete volt, teljes mértékben azonosult a „nemzeti Spanyolország” harcával, melyet az a katolicizmus, átfogóbb értelemben pedig a konzervatív hispanizmus értékeinek védelméért vívott a kommunista veszedelemmel szemben, melyet – számukra – Spanyolországban a Népfront, Mexikóban pedig a cárdenasi politika testesített meg. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a szélsőjobb időnként – igaz, csekély sikerrel – megpróbált az utcán is összecsapni a cárdenasi baloldallal. A köztársaságpártiakkal vívott időnkénti utcai harcokban így az olyan szervezetek játszották a főszerepet, mint a Középosztály Szövetsége, a Háborús Veteránok Nemzeti Uniója, a Mexikanista Forradalmi Akció (ismertebb nevükön az aranyingesek) vagy a Nemzeti Szinarchista Unió.¹⁰

A mexikói társadalom polgárháborúval kapcsolatos megosztottsága a mexikói spanyol kolóniára is kiterjedt. Bár az országban letelepedett spanyolok többsége ideológiailag konzervatív volt, így többé vagy kevésbé nyíltan, de a felkelők mögött sorakozott föl, egy kisebb csoport már a kezdetektől a köztársaság ügye mellett tette le a voksát. A főbb mexikói spanyol intézmények semleges álláspontra helyezkedtek, hogy megakadályozzák a spanyol közösség kettészakadását, és egy olyan pillanatban, amikor a háború még messze nem dőlt el egyik fél javára sem, egyik oldal felé sem köteleződtek el. A július 30-án a Spanyol Kaszinóban megtartott, a Covadongai Spanyol Junta, az Asztúriai Központ, a Baszk-Spanyol Kör, a Galegó Ház és a Katalán Orfeum választmánya által rendezett ülésen egyhangúlag jóváhagyták a főbb mexikói spanyol szervezetek semlegességét, és arról is megegyeztek, hogy gyűjtést szerveznek a Nemzetközi Vörös-kereszt Ibériai-félszigeti tevékenységének támogatására.¹¹ Mindennek dacára azonban a főbb mexikói spanyol intézmények nem tudták eltitkolni nacionalizmus iránti szimpátiájukat: a Spanyol Kaszinó például a háború alatt mindvégig a Spanyol Falange mexikói delegációjának székhelyéül szolgált.

Ez a hozzáállás természetesen meghiúsította a spanyol nagykövetség erőfeszítéseit arra, hogy elérje, hogy a főbb mexikói spanyol szervezetek a legitim kormányt támogassák, a spanyol közösség kettészakadását azonban nem tudta megakadályozni. Csalódva a spanyol kolónia vezető csoportjainak hozzáállásában, a közösség leginkább baloldali része 1936-ban létrehozta a Mexikói Spanyol Népfrontot. A szervezet hamar olyan platformmá vált, melyet a kolónia ezen ága Gordón köztársaságpárti tevékenységeinek támogatására használt föl. Legalább ilyen aktívak voltak ugyanakkor a jobboldal legszélsőségesebb szektorai is, melyek számos olyan kisebb, zavaros fasiszta ideológiájú csoportot hoztak létre, mint a Spanyol Antikommunista és Zsidóellenes Szövetség vagy az Iberoamerikai Spanyolság Ligája, melyek szoros kapcsolatot ápoltak néhány, Cárdenas-rezsimmel szembenálló szélsőjobboldali szervezettel. Ezek a csoportok aztán 1937 szeptemberétől beolvadtak a Spanyol Falange mexikói delegációjába. E szervezet a háború folyamán mindvégig intenzív tevékenységet folytatott lapjain, a *Vida Españolán* és az *El Diario Españolon* keresztül, illetve a falangista propaganda és szimbólumok terjesztésével a spanyol üzletek nagy részében is, működését azonban a Cardenas-kormány érdekes módon mégis megtűrte.¹²

10 Ricardo Pérez Monfort: *Hispanismo y falange. Los sueños imperiales de la derecha española en México*. México: Fondo de Cultura Económica, 1992. 122–134.

11 Agustín Sánchez Andrés – Fabián Herrera: *Contra todo y contra todos. La diplomacia mexicana y la cuestión española en la Sociedad de Naciones*. Tenerife: Idea, 2011. 176–177.

12 Pérez Monfort: *i. m.* 134–137.

A fővárosi spanyol diplomáciai képviselő maga is megosztott volt a konfliktust illetően. Néhány nappal az államcsínyt követően a katonai felkelők által Burgosban megalapított Nemzetvédelmi Junta az első titkárt, Ramón María de Pujadast nevezte ki ideiglenes ügyvivőnek Mexikóban, aki a Bienio Negro¹³ alatt több alkalommal vezette a nagykövetséget. De Pujadas, aki kiváló kapcsolatot ápolt a spanyol kolónia vezető csoportjaival, elfogadta a megbízást, és megkezdte a tevékenységét a burgosi junta képviselőjében. Hamarosan a nagykövetség második titkára, Miguel Teuss és számos alkonzul is követte lépését.¹⁴

A Cárdenas-kormány álláspontja

Cárdenas elnök hivatalosan július végéig nem foglalt állást a spanyol konfliktussal kapcsolatban, noha a PNR elnöke, Emilio Portes Gil a felkelésről értesülve azonnal közzétett egy köztársasági hatóságokkal szolidáris nyilatkozatot. A kormány ugyanakkor mindennemű hivatalos nyilatkozatot elhalasztott, míg Cárdenas vissza nem tér észak-mexikói körútjáról.¹⁵

A kezdeti bizonytalanság arra indította a Burgosi Juntát, hogy a mexikói kormány elismeréséért folyamodjon. A spanyol nagykövetség első titkárának, a felkelőkhöz csatlakozó Ramón María de Pujadasnak július 29-én sikerült kieszközölnie egy meghallgatást a külügyminiszternél, Eduardo Haynál, aki mindennemű hivatalos státuszt kategorikusan megtagadott a Burgosi Junta képviselőjétől. De Pujadas lépésének híre a sajtóhoz is eljutott, Hay így kénytelen volt kijelenteni, hogy Mexikó kizárólag a madridi kormányt ismeri el legitimnek, ebből kifolyólag pedig Spanyolország egyetlen hivatalos képviselője Mexikóban Gordón.¹⁶ De Pujadast néhány hónappal később utasítják majd ki az országból, miután kémkedéssel vádolják meg a köztársaságnak küldött fegyverszállítmányokkal kapcsolatban.

Hay kijelentései Cárdenas döntését tükrözték, aki úgy határozott, hogy azt a rezsimet támogatja, amellyel számos egymást követő mexikói kormány működött együtt szoros, bilaterális és nemzetközi szinten egyaránt. Ez a döntés jól illeszkedett a cárdenasi Mexikó külpolitikájának addigi irányvonalához, ami az ország mandzsúriai, etiópiai, csehszlovákiai és finnországi konfliktusokhoz való viszonyában is megnyilvánult. Ennek ellenére azonban a mexikói elnök egészen 1936 augusztusáig nem hozta nyilvánosságra álláspontját, amikor egyrészt nyíltan elismerte, hogy országa fegyvereket adott el a Spanyol Köztársaságnak, másrészt kifejezte a mexikói kormány szolidaritását a „nemzetközi fasizmussal” szembeálló köztársaságiak harca iránt.¹⁷

A Cárdenas-adminisztráció döntését követően a köztársasági kormány kérvényezte azoknak a katonai felszereléseknek a beszerzését, melyeket Mexikó hajlandó rendelkezésükre bocsátani. Cárdenas késedelem nélkül befogadta a kérvényt, augusztusban pedig utasította hadügyminiszterét, Manuel Ávila Camachót, hogy bocsásson Spanyolország törvényes kormányának rendelkezésére húszezer hazai gyártású puskát és

13 „Fekete két év”: a második spanyol köztársaság 1933 novembere és 1936 februárja közti szakasza. (A ford. jegyzete.)

14 Gordón a Belügyminisztériumhoz. Mexikóváros, 1936. július 29. Archivo Histórico de la Embajada de España en México (a továbbiakban AHEEM), r. 137.

15 Matesanz: *i. m.* 54–64.

16 *El Nacional*, 1936. július 31.

17 Matesanz: *i. m.* 56.

húszmillió töltényt.¹⁸ A fegyverszállítmányt a *Magallanes* nevű hajóra rakodták, melyet a köztársasági hatóságok a Transzatlanti Társaságtól foglaltak le, s melynek a Cádiz–Havana–Veracruz útvonal hajózására volt engedélye; a hajó végül 1936 szeptemberének elején érkezett meg Cartagenába, sikeresen kijátszva a nacionalista blokádot a tengerszoroson. Nem ez lesz ugyanakkor az utolsó küldemény, 1936 és 1937 között ugyanis a mexikói hatóságok újabb fegyver- és katonafelszerelés-szállítmányokat, valamint több ezer tonnányi csicscriborsót és cukrot küldenek majd Spanyolországba, annak a hétmillió aranyesónak a terhére, amivel az 1933-as tengerészeti szerződés értelmében Spanyolorzágnak tartoznak.

A mexikói kormány arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a köztársasági hatóságok közvetítőjeként, színleg saját hadserege számára fegyvert és lőszert szerezzen be Franciaországtól, Belgiumtól és Nagy-Britanniától. Az akció azonban csak az első esetben járt sikerrel, London ugyanis annak ellenére is megtagadta bármiféle hadianyag eladását Mexikónak, hogy a mexikói nagykövet, Primo Villa garanciát vállalt arra, hogy a szállítmányt valóban hazájába szállítják majd. Ezzel egy időben a belga kormány elkobozta a mexikói nagykövetség által országában beszerzett, Spanyolországba juttatandó szállítmányt. A mexikói együttműködés azonban mindezek ellenére kulcsfontosságú volt annak eléréséhez, hogy a köztársasági kormány augusztusban a párizsi mexikói nagykövetségen keresztül, a francia repülésügyi miniszter, Pierre Cot titkos közreműködésével hozzájuthasson több tucat vadászbombázóhoz, teherszállító- és kiképző repülőgéphez. Kevéssel ezután a párizsi mexikói követnek, Adalberto Tejedának spanyol forrásból egy teherhajóra is sikerült szert tennie, mely *Jalisco* névre átkeresztelve 1936 augusztusában és szeptemberében két fontos fegyverszállítmányt is eljuttatott Marseille-ből Alicantéba. Mexikó prágai képviselője, Agustín Leñero is közvetített a köztársasági kormánynak egy cseh-lengyel fegyverszállítmány megvásárlásánál, melyet aztán a mexikói zászló alatt hajózó *Azteca* szállított Santanderbe ugyanezen év szeptemberében.¹⁹

Mexikó kritikus pillanatban működött együtt a köztársasági kormánnyal, a benemavatózási bizottság²⁰ (*Comité de No Intervención*) ez év szeptemberi megalakulása ugyanis tovább nehezítette a külföldi fegyverek beszerzését a republikánus kabinet számára. A helyzet oda vezetett, hogy a köztársasági kormány tárgyalásokat kezdett a Szovjetunióval, közben pedig az észak-amerikai piac felé fordult, és igyekezett elnyerni a mexikói hatóságok együttműködését, hogy segítségükkel megkerülhesse az amerikai külügyminisztérium által előírt fegyverexport-korlátozást.²¹

Cárdenas erre a kérésre is nyitottnak mutatkozott, így a valenciai kormány 1936 utolsó hónapjaiban jelentős mennyiségű hadianyagot – főleg repülőgépeket és repülőgép-motorokat – tudott beszerezni a washingtoni mexikói nagykövetségen keresztül. A washingtoni diplomácia nyomása ugyanakkor arra készítette a mexikói kormányt, hogy korlátozza a köztársaság támogatását, és a Fehér Ház kifejezett engedélye nélkül semmilyen amerikai

18 Lázaro Cárdenas, *Obras. Apuntes, 1913-1940*. Vol. I, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 1972, 354.

19 Gerald Howson, *Arms for Spain*. London, John Murray, 1988. 154 és 161–166. Lásd még A. Sánchez Andrés és F. Herrera: *i. m.* 183–188.

20 A spanyol és a polgárháborúval foglalkozó nemzetközi szervezetek magyar neveinek fordításakor szinte minden esetben – ahogy itt is – a Harsányi Iván által *A Franco-diktatúra születése* című kötetének függelékében (Bp., Kossuth, 1988) megadott névváltozatokat alkalmazom. (A ford. jegyzete.)

21 A benemavatózási bizottság tevékenységét és a köztársaság erőfeszítéseit a fegyverembargó kijátszására Fernando Schwartz tanulmányozta. Schwartz: *La internacionalización de la Guerra Civil Española, julio de 1936 – mayo de 1937*, Barcelona, Ariel, 1971. Lásd még Michael Alpert: *Aguas peligrosas. Nueva historia internacional de la Guerra Civil Española, 1936–1939*. Madrid: Akal, 1998.

hadianyag Spanyolországba való továbbszállításához ne járuljon hozzá.²² A Cárdenas-adminisztráció a mexikói kadétok besorozását sem engedélyezte a köztársasági seregekbe, ami azonban néhány baloldali szimpatizánst nem gátolt meg abban, hogy belépjen a nemzetközi brigádokba.²³ Az ugyanakkor, hogy Cárdenas ódkodott bármilyen, spanyol konfliktusból származó nemzetközi bonyodalomtól, nem akadályozta meg a mexikói hatóságokat abban, hogy időnként elnézzék, hogy az Egyesült Államokból becsempészett hadianyagot Spanyolországba szállítsák tovább, ahogy a mexikói kormányt sem abban, hogy fegyvertára korszerűsítésének jelszávalával diszkrétan a köztársaságiaknak juttassa fölöslegessé vált fegyvereit és lőszerait.²⁴

Ezek a szállítmányok azonban nem mindig érkeztek meg rendeltetési helyükre. Egy részüket a tranzitországok hatóságai fogták le, mint ahogy az a *Motomarral* történt, melyet a Bahamákról fordítottak vissza Mexikó felé. Egy másik részük a köztársasági partok blokádja miatt veszett oda, mint ahogy az a *Mar Cantábrico* esetében történt, melyet a nacionalista flotta fogott el 1937 márciusában. A teherhajóvá visszaalakított egykori óceánjáró februárban hagyta el Veracrutz Santander irányába, ahová március 6-án, a spanyol partok – benemavatózási bizottság által elrendelt – tengeri blokádjának életbe lépése előtt kellett volna megérkeznie. A jelentős mennyiségű, Mexikóban és az Egyesült Államokban beszerzett katonai felszereléssel, lőszerrel és élelemmel megrakott hajót azonban a *Canarias* cirkáló a kantábriai vizeken teljes rakományával együtt elfogta. Kevéssel ezután, lázadó területre érve a spanyolokból és mexikóiakból álló legénységet agyonlőtték. Elfogásuk hatalmas propagandafogás volt a Burgosi Junta számára, amely arra használta fel az esetet, hogy leleplezze a mexikói kormány spanyol konfliktusba való beavatkozását.²⁵

A mexikói kormány együttműködése a spanyol hatóságokkal azonban nem merült ki az időnként Spanyolországba küldött hadianyagban. A mexikói hatóságok számos olyan közép-európai és latin-amerikai hadianyag-beszerzési ügyletben is közreműködtek strómanként, melynek Spanyolország volt a végcélja. Az első esetben a prágai spanyol képviselőnek, Luis Jiménez de Asúának jelentős mennyiségű fegyvert és töltenyt sikerült vásárolnia Csehszlovákiától mexikói kollégáján, Agustín Leñerón keresztül, aki hivatalosan hazája számára vette a fegyvereket. Az akcióban a csehszlovák hatóságok is cinkosságot vállaltak, a jelentős hadiiparral rendelkező országot ugyanis veszélyeztette a náci-fasiszta totalitarizmus terjeszkedése. 1936 szeptemberében a spanyol megbízottaknak sikerült e szállítmányt a mexikói zászló alatt hajózó *Azteca* fedélzetén Santanderbe juttatniuk. A francóista ügynökök ugyanakkor hamar felfedezték, hogy Mexikó továbbadta Spanyolorzágnak a Csehszlovákiában és Lengyelországban vásárolt fegyvereit. Az ennek következtében kirobbanó nemzetközi botrány arra ösztönözte Benes elnököt, hogy a jövőben kivonja magát a hasonló jellegű akciókból.²⁶ A mexikói diplomácia 1937 szeptemberében a Chaco-háborúból származó bolíviai hadianyag megvételében is közvetített. A rakományt a perui Mollendo kikötőjéből szállították át Mexikóba, Manzanillóban hajózták ki, majd vasúton Veracruzba

22 Az ezzel kapcsolatos iratanyag elérhető: „Expediente relativo a la venta de armas y municiones a España”, s.f., in Archivo Histórico Genaro Estrada de la Secretaria de Relaciones Exteriores (a továbbiakban AHSREM), exp. III-146-1.

23 Pérez Monfort: *i. m.* 132.

24 A védelmi miniszter és leendő elnök, Manuel Ávila Camacho által fedezett ilyen típusú akciókról lásd Thomas G. Powell: *Mexico and the Spanish Civil War*. Albuquerque, University of New Mexico Press, 1981. 73–74. A fegyvertár modernizációjának örvén leselejtezett és Spanyolorzágnak eladott fegyverekről lásd Külügyminisztérium De Negrihez, Mexikóváros, 1937. február 16., In: AHSREM, exp. III-764-1.

25 J. A. Matesanz: *i. m.* 159–170.

26 G. Howson: *i. m.* 154.

vitték, ahol felrakodták a *Motomarra*, hogy útnak indítsák Spanyolországba.²⁷ A párizsi mexikói nagykövetség ugyanígy számos alkalommal felajánlotta a köztársasági kormánynak, hogy a nevében vásároljon hadifelszerelést, mely aztán 1936 második felében csempészek útján jutott el Spanyolországba.²⁸

A mexikói kormány legfőbb segítsége a Spanyol Köztársaságnak azonban diplomáciai jellegű volt. A mexikói diplomácia először 1936 augusztusában, a nagykövetségek válságának alkalmával mutatta meg a madridi kormány melletti elkötelezettségét. Erre a köztársasági hatóságok és azon latin-amerikai országok közti súrlódás következtében került sor, amelyek diplomáciai képviselői nacionalista szimpatizánsok százait fogadták be; utóbbiak azért kerestek náluk menedéket, hogy megmeneküljenek a kormány által ellenőrzött zónában szabadon garázdálkodó kommunista, szocialista és anarchista milíciák gyilkosság hullámától. Az ebből fakadó incidensek, köztük számos diplomáciai védelem alá tartozó épület megrongálása, arra készítették a chilei konzulátust, hogy a külföldi követségek kivonását javasolja Madridból.

Ez az intézkedés halálos csapást mért volna a köztársasági diplomácia azon törekvéseire, hogy nemzetközileg is elismertesse legitimitását a katonai felkelők kormányával szemben. A mexikói külügyminisztérium világosan átlátta a vészhelyzetet, és utasította madridi diplomatáit, hogy ne támogassák a külföldi követségek chilei nagykövet által javasolt kivonását, függetlenül attól, hogy dönt erről a Madridba akkreditált diplomáciai testület.²⁹ A mexikói állásfoglalás döntő fontosságú volt ahhoz, hogy a chileiek által ösztönzött javaslat ne kapja meg a szükséges egyhangú többséget. Ugyanebben a hónapban a mexikói kormány elhatárolódott az uruguayi diplomácia által beterjesztett tervezettől is, mely az amerikai köztársaságok kollektív közvetítését ösztönözte a spanyol konfliktusban, mivel, mint ahogy azt Hay jelezte is Cárdenasnak, minden ilyen jellegű lépés a katonai lázadók burgosi kormányának hadviselő félként való elismerését jelentette volna.³⁰

A mexikói diplomácia ugyanakkor fölöttébb megértő viselkedést tanúsított a spanyol hatóságokkal szemben abban a diplomáciai konfliktusban, melyet saját nagykövete, Manuel Pérez Treviño idézett elő azzal, hogy egy nagyobb, felkeléssel szimpatizáló csoportot fogadott be a nagykövetség épületébe. Cárdenas nem váltotta le közvetlenül nagykövetét, akit a mexikói konzervatív sajtó sziklaszilárdan támogatott humanitárius cselekedete miatt, 1936 decemberében azonban áthelyezte Pérez Treviñót Chilébe, helyére pedig a kommunista Ramón P. de Negrit nevezte ki, aki jobban azonosult az elnök Spanyolországgal kapcsolatos politikájával. Végezetül, a mexikói diplomácia magára vállalta a köztársasági érdekek képviselőletét az olyan latin-amerikai államokban, ahol a valenciai kormány képviselőlet nélkül maradt, például Peruban, Uruguayban és Costa Ricában.³¹

27 M. Ojeda: *i. m.* 161–162.

28 G. Howson: *i. m.* 161–166.

29 A chilei javaslat azután született meg, hogy egy fegyveres csoport megtámadta a madridi chilei nagykövetséget. Ezzel az epizóddal kapcsolatban lásd AHSREM, exp. III-764-1.

30 A. Sánchez Andrés – F. Herrera: *i. m.* 98.

31 A latin-amerikai köztársaságok spanyol konfliktushoz való hozzáállását Mónica Quijada követi végig, „Los gobiernos iberoamericanos ante la Guerra Civil Española”, in Pedro A. Vives et al. (coords.): *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, Madrid, Quinto Centenario, Historia 16 y Centro de Estudios de América Latina, 1992. Vol. I, 463–475 és 96–98.

Mexikó és a spanyolkérdés a Népszövetségben

A mexikói hatóságok nemcsak, hogy korlátozott lehetőségeikhez mérten ellátták fegyverrel és lőszerral a köztársasági erőket, de számos olyan akcióban is részt vettek a köztársasági kormány közvetítőjeként, amelynek célja harmadik országoktól való fegyverbeszerzés volt, kijátszva ezzel a benemavatkozási bizottság által meghirdetett nemzetközi embargót. A Cárdenas-rezsim ugyanakkor diplomáciai apparátusát is mozgósította spanyol szövetségese érdekében, sikerrel torpedózva meg a külföldi képviselők visszavonásáról szóló chilei javaslatot és az uruguayi diplomácia latin-amerikai közvetítésre vonatkozó kísérletét. Mindennek ellenére azonban a mexikói diplomácia a köztársaság ügyéért tett legfontosabb lépéseit a Népszövetség keretei közt tette meg.³²

A mexikói diplomácia Genfben először 1936 szeptemberében, a Népszövetség XVII. Közgyűlésén folytatott viták során fogalmazta meg álláspontját a spanyol kérdésben, ahol a spanyol követ formális panasszal élt Németország, Olaszország és Portugália spanyol konfliktusba való beavatkozása ellen, rámutatva ezzel a benemavatkozási bizottság tevékenységének hatástalanságára.³³

A mexikói diplomácia számára a köztársasági külügyminiszter, Julio Álvarez del Vayo genfi beszéde szolgált alapul ahhoz, hogy a Népszövetség keretei közt is megfogalmazza álláspontját a spanyol kérdésben. Narciso Bassols, Mexikó állandó képviselője a szervezetben, Genfben a köztársasági álláspont mellett szólalt fel, amellel érvelve, hogy lehetetlen olyan politikát folytatni, mely egyenlő távolságot tart egy demokratikusan megválasztott, legitim kormánytól és egy katonai felkeléstől. Bassols számára ez a helyzet nemcsak azt jelentette, hogy a szóban forgó kormányt „megfosztották a jogos védelem eszközeitől” azáltal, hogy mindkét féllel szemben alkalmazták a nemzetközi fegyverembargót, hanem azt is, hogy ez azon nemzetközi normák „veszélyes eltorzulását” is magával hozta, melyek a nemzetközi közösség belső konfliktusok esetén tanúsítandó fellépését szabályozták. A mexikói küldött éppen ezért rámutatott arra, hogy az erre vonatkozó nemzetközi előírás betartatása a Népszövetség jogkörébe tartozik, majd kifogásolta, hogy a benemavatkozási bizottság magához ragadta a Szövetség funkcióit ebben a kérdésben, és olyan teoretikus semlegességet rendelt el a spanyol konfliktussal kapcsolatban, mely szembement mindazokkal az alapelvekkel, melyeket a nemzetközi jog belső konfliktusok esetén hagyományosan követett, függetlenül attól, hogy a Népszövetség mely tagállamáról volt szó.³⁴

Bassols beszéde egyszerre tükrözött harcos hozzáállást a spanyol problémához, és mutatta meg a mexikói diplomácia kétségeit abban, hogy helyt tud-e állni a Népszövetségen belülről és kívülről érkező kritikákkal szemben, melyek azért érték, mert nyíltan, diplomáciailag és katonailag is támogatta a spanyol konfliktusban ringbe szálló felek egyikét. Bassols genfi felszólalása arra szolgált, hogy előjelezze Mexikó spanyol kérdéssel kapcsolatos hivatalos álláspontjának jogi alapjait, néhány nappal később ugyanis a Külügyminisztérium ugyanezekre az érvekre támaszkodott, hogy közölje Pérez Treviñoval Mexikó hivatalos álláspontjának főbb irányvonalait Spanyolországgal kapcsolatban. A Külügyminisztérium ezekben magáévá tette a be nem avatkozás politikájának hatásaival kapcsolatos spanyol álláspontot, és elítélte a nemzetközi jog alapelveinek megsértését, mely nézete szerint azt

32 A mexikói diplomácia spanyol kérdéssel kapcsolatos álláspontját a Népszövetségben végigkövetik A. Sánchez Andrés és F. Herrera idézett művében.

33 Julio Álvarez: *Discurso pronunciado ante la Asamblea de la Sociedad de Naciones*, Madrid, Subsecretaría de Propaganda, 1936. 10.

34 Bassols beszéde a Népszövetség XVII. Általános Közgyűlése előtt, 1936. október 2. AHSREM, exp. III-770-5.

eredményezheti, hogy a kollektív biztonságra épülő nemzetközi rendszert egy olyan, új rend váltja föl, melyben a totalitárius hatalmak más államokra is rákényszerítik a totalitarizmust.³⁵

A köztársaság ügyének mexikói támogatását korlátozta, hogy az Egyesült Államok adminisztrációja fenntartásokkal fogadta, hogy Mexikó egyre jobban belekeveredik a spanyol polgárháborúba. Washington különösen amiatt aggódott, hogy a mexikói kormány továbbadja Spanyolországnak az Egyesült Államoktól beszerzett hadianyagot. Mivel Cárdenas semmiképp sem szerette volna megállítani a két ország Franklin Delano Roosevelttel által kezdeményezett közeledését, a mexikói hatóságok korlátozták a Spanyol Köztársaságnak nyújtott segítséget, és véget vetettek az Egyesült Államokból származó hadianyag Spanyolországba való exportálásának. Maga Cárdenas kötelességének érezte, hogy 1937 januárjában kijelentse, hogy „a mexikói hatóságok nem engedélyezik az Egyesült Államokból érkező repülőket vagy bármilyen fajta más katonai felszerelés Spanyolországba küldését Mexikón keresztül, még akkor sem, ha a vásárlók magánvállalatok lennének.”³⁶

Az Egyesült Államokkal fenntartandó jó viszony fontossága nem befolyásolta Mexikó spanyol kérdéssel kapcsolatos nemzetközi pozícióját, de nyilvánvalóvá tette, hogy a mexikói kormánynak erősebb kontrollt kell gyakorolnia a vezető madridi és genfi diplomatái felett. Mint láttuk, Cárdenas 1936 decemberében elrendelte Pérez Treviño Chilébe való áthelyezését, akivel jelentős nézeteltérése volt amiatt, ahogy az a madridi menekültek ügyében eljár. Egy hónappal később ugyanakkor Cárdenas Isidro Fabelával váltotta föl a mindig is Calleshez húzó Bassolt a Népszövetség mexikói delegációjának élén.

Fabela 1937 februárjában érkezett Genfba. Néhány nappal hivatala átvétele után a Szövetség mexikói küldöttje magánlevelet kapott Cárdenastól, melyben az elnök kibővítette és árnyalta a spanyol kérdéssel kapcsolatos szóbeli instrukcióit.

Cárdenasnak az volt a legfőbb gondja, hogy bebizonyítsa a nemzetközi közösség előtt, hogy a köztársaságiaknak nyújtott mexikói segítség nem mond ellent a be nem avatkozás elvének. Cárdenas úgy vélte, hogy ennek az elvnek az értelmét elferdítette a nyugati demokráciák azon érdeke, hogy semlegesítsék a spanyol konfliktust, s ezáltal elkerüljék, hogy eskalálódjon a feszültség köztük és a katonai felkelőket nyíltan támogató totalitárius hatalmak közt. A mexikói elnök fenntartotta, hogy országa nem fogadhatja el a benemavatózás bizottság által fogadosított, mindkét hadviselő féltől egyenlő távolságot tartó semlegességet, mivel ezzel közvetett módon segítené a felkelőket a jogszerűen megalakított kormánnyal vívott harcukban.³⁷ Cárdenas instrukciói, melyek Bassols néhány, a Népszövetség Közgyűlésén elmondott érvét vették át és bővítették ki, a spanyol kérdéssel kapcsolatos mexikói doktrína alapjává váltak, amit aztán Fabela fektetett szilárdabb jogi alapokra.

Az alkalom, hogy a Népszövetség mexikói küldöttje ismételen kinyilváníthassa kormányának köztársasági hatóságok iránti támogatását, nem sokáig váratott magára. 1937. március 13-án a genfi spanyol delegáció számos bizonyítékot tárt a Népszövetség elé a tömeges olasz beavatkozásról Spanyolországban, melyekhez a guadalajarai olasz vereségnek köszönhetően jutott hozzá.³⁸ Cárdenas kormánya úgy döntött, kihasználja az alkalmat, hogy kifejtse a spanyol kérdésben kialakított álláspontja alaptételeit, részben azért is, hogy

35 Hay Pérez Treviñohoz, Mexikóváros, 1936. október 15. AHSREM, exp. III-764-1.

36 *El Nacional*, 1937. január 3.

37 Isidro Fabela – Luis I. Rodríguez: *Diplomáticos de Cárdenas. Una trinchera mexicana en la Guerra Civil (1936–1940)*. Madrid, Trama Editorial, 2007. 23–25.

38 Álvarez del Vayo Avenolhoz. Genf, 1937. március 13., in Archivo Histórico de la Sociedad de Naciones (a továbbiakban AHSDN), leg. 3660.

válaszoljon az amerikai sajtó és kormány egyre növekvő számú bírálataira.³⁹ Ennek érdekében a Külügyminisztérium március 29-én utasította Fabelát, hogy jegyzékben forduljon a Népszövetség főtíkárához, Joseph Avenolhoz, melyben ismételten kifejezi Mexikó tiltakozását a be nem avatkozás politikájával szemben, és melyben kibontja azt a jogi érvelést, melyre a spanyol kérdésben a mexikói álláspont alapul.⁴⁰

A spanyol polgárháborúval kapcsolatos mexikói politikát Cárdenas elnök nyilvánosan is megerősítette szeptember elsejei, kongresszushoz intézett éves üzenetében.⁴¹ Néhány nappal az előtt, hogy megkezdődtek volna a Népszövetség XVIII. Közgyűlésének ülései, Cárdenas személyesen írt Fabelának, hogy közölje vele: azt az információt kapta, hogy a spanyol kormány arra készül, hogy a Szövetség Közgyűlése elé viszi ügyét, ezért arra utasította, hogy legyen kész arra, hogy felszólaljon a spanyol kérvény mellett.⁴²

Szeptember 16-án aztán a spanyol kormányfő, a szocialista Juan Negrín csakugyan felszólalt a Népszövetség Tanácsa előtt, panasszal élve a spanyolországi olasz és német beavatkozás ellen. A köztársasági kormány feje arra a gondolatra koncentrált beszédét, mely később aztán az egész genfi republikánus stratégia *leitmotivja* lesz: hogy a spanyol konfliktust ne polgárháborúnak, hanem Olaszország, Németország és Portugália Spanyolország elleni agressziójának tekintsék.⁴³

Negrín beszéde lehetőséget adott arra, hogy a mexikói küldött szeptember 20-án minden részletre kiterjedő rendszerbe foglalja országa spanyol ügygel kapcsolatos álláspontját, egyszersmind ismertetve a Cárdenas-kormány külpolitikájának vezérelveit is. Fabela érvelése, összhangban a március 29-ei feljegyzéssel és Negrín Tanács előtti felszólalásával, arra irányult, hogy alátámassza, a spanyol konfliktus nem polgárháború, hanem sokkal inkább a törvényes köztársasági kormány elleni külföldi agresszió. Ennek folyományaként Fabela a Népszövetség köztársasági hatóságok melletti beavatkozását, és Olaszországgal, Németországgal és Portugáliával szembeni szankciók kiszabását követelte. A mexikói politikus a Közgyűlés plénuma előtt elmondta, hogy kormánya osztja az európai demokráciák aggodalmát egy esetleges újabb világháború kitörésével kapcsolatban, azonban úgy véli, hogy az egyetlen út ennek elkerülésére az, ha tiszteletben tartják, s nem az, ha áthágják a Népszövetség alapító okmányában lefektetett princípiumokat. Spanyolország esete mintaszerűen bizonyította ezt, mert – Fabela szerint – a totalitárius hatalmak beavatkozását a demokráciák kezdeti tétlensége segítette elő, ezzel egy olyan konfliktust előidézve, mely egyszerre volt külső beavatkozás eredménye és a rettegett európai háború előszobája.⁴⁴

Ez a szituáció arra szolgált, hogy Fabela igazolhassa vele országa spanyol kérdéssel kapcsolatos politikáját. Ezért a mexikói küldött közvetlenül a Szövetség Közgyűlése elé tárta a mexikói álláspont jogi alapjait, melyeket az a feljegyzés gyűjtött egybe, melyet kormánya március 29-én a Szövetség Főtíkárságának küldött. Fabela megismételte, hogy spanyol kérdéssel kapcsolatos mexikói politika a nemzetközi jog általános normáit, valamint az államok polgárháború esetén tanúsítandó jogaival és kötelességeivel kapcsolatos, 1928-as pánamerikai egyezmény rendelkezéseit követi. A spanyol kérdés

39 Fabela a Havas Hírügynökség tudósítójának, Genf, 1937. március 31. *El Nacional*, 1937. április 1.

40 A Külügyminisztérium Fabelához. Mexikóváros, 1937. március 29. AHSREM, exp. III-770-1 (II).

41 *Excelsior*, 1937. szeptember 2.

42 Cárdenas Fabelához. Mexikóváros, 1937. szeptember 11., megjelent: Lázaro Cárdenas, *Epistolario de Lázaro Cárdenas*, México: Siglo XXI, 1974, Vol. I., 305–306.

43 Société des Nations, *Journal Officiel*. „Próces Verbal de la 98 Session du Conseil”, Genf, 1937. 916 in AHSDN.

44 Secretaría de Relaciones Exteriores, *Memoria*, 1937–1938, México, Secretaría de Relaciones Exteriores, 1938. 160–165.

így lehetővé tette a mexikói diplomácia számára, hogy Genfben megvédje a cárdenasi külpolitika irányelveit, melynek alapjait már a Carranza- és Estrada-doktrína meghatározta. A Cárdenas-rezsim arra kívánta felhasználni ezeket az érveket, hogy új mederbe terelje az angolszász hatalmakkal szembeni bonyolult viszonyát, különösen most, hogy Mexikó újraindította a hazai kőolaj-kitermeléssel kapcsolatos, nehéznek ígérkező tárgyalásokat. Fabela hosszas felszólalása tehát végsősoron inkább erre irányult, mint köztársasági szövetségese megvédésére, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a Külügyminisztérium semmilyen kísérletet nem tett arra, hogy közös álláspontot alakítson ki a Népszövetség bármely kis- és középhatalmával a spanyol kérdéssel kapcsolatban, még a csekély számú, a Spanyol Köztársasággal szimpatizáló latin-amerikai állammal sem.⁴⁵

Mindez nem jelenti azt, hogy a genfi mexikói diplomácia elhanyagolta volna a Spanyol Köztársaság védelmét a Szövetségben. A Külügyminisztérium beleegyezett a valenciai kormány kérésébe, hogy szavazatával támogassa azt az állásfoglalás-tervezetet, melyet a köztársasági kormány Franciaországgal és Angliával is elfogadtatott, s melyet végül be is nyújtottak a Népszövetségnek, annak ellenére, hogy a mexikói adminisztrációnak komoly fenntartásai voltak a szövegével, mely egyenlőséget tett a köztársaságnak nyújtott mexikói segítség és a tengelyhatalmak spanyol konfliktusba való beavatkozása közé.⁴⁶

A spanyol kérdéssel kapcsolatos viták, melyekre 1937 szeptembere és októbere között került sor a Népszövetség Tanácsában és Közgyűlésében, végül megszilárdították Mexikó az üggyel kapcsolatos álláspontját. Ez az álláspont 1936 szeptemberében, Bassolsnak köszönhetően kezdett el kifermődni. A Cárdenas instrukcióit átdolgozó Fabela gondoskodott arról, hogy szilárd jogi alapokra helyeződjön, aminek az a jegyzék lett az eredménye, amit a mexikói kormány 1937 májusában küldött el Népszövetség főttitkárnak. Fabela felszólalásai a Népszövetség Közgyűlése előtt pedig a mexikói kormány teljes, spanyol kérdéssel kapcsolatos politikáját rendszerbe foglalták. Ettől a pillanattól fogva az ezzel kapcsolatos mexikói álláspont változatlan maradt, s nem csupán a konfliktus végéig, hanem még sokkal azután is, ez a politika ugyanis komolyan befolyásolta Mexikó bonyolult kapcsolatát a francói rezsimmel.

Az elvetélt 1937. októberi állásfoglalással kapcsolatos viták után a spanyol kérdés gyakorlatilag lekerült a Népszövetség napirendjéről. Olaszország 1937. decemberi kilépése a Szövetségből tovább fokozta a genfi szervezet passzivitását. A spanyol kérdés majd csak akkor kerül ismét elő, s vált ki némi érdeklődést, mikor Álvarez del Vayo 1938. szeptember 26-án váratlanul bejelenti a Népszövetség Közgyűlésének, hogy a köztársaság kezdeményezi valamennyi, soraiban harcoló külföldi katona egyoldalú hazaküldését.⁴⁷ E váratlan bejelentés azonban csupán kétségbeesett próbálkozás volt a köztársasági kormány részéről arra nézvést, hogy bevonja a Népszövetséget a konfliktus megoldásába, egy olyan pillanatban, amikor a háború tulajdonképpen már elveszett számára.

Ez a javaslat adott okot a mexikói diplomácia utolsó, Köztársaság melletti felszólalására a Népszövetség keretein belül. Primo Villa Michel, a spanyol küldött szeptember 28-ai felszólalásában magasztalta a köztársasági bejelentést, hangsúlyozva a republikánus oldalon harcoló nemzetközi önkéntesek és a Franco sikeréért hadakozó olasz és német katonák közti különbséget. Villa Michel megragadta az alkalmat, hogy ismételten

45 M. Quijada: *i. m.* 463–475.

46 Fabela a Külügyminisztériumhoz. Genf, 1937. október 4. in AHSREM, exp. III-488-2.

47 Société des Nations, *Journal Officiel*, Supplément Spécial n° 189, „Actes de la Dix Neuvième Session Ordinaire de l'Assemblée”, Genf, 1937. 51–52 in AHSDN.

követelje, hogy a Népszövetség vessen véget a totalitárius hatalmak spanyolországi beavatkozásának.⁴⁸ Felszólalása, hasonlóan az azt megelőzőkhöz, nem hozott eredményt, azon túl, hogy kinyilvánította a mexikói kormány támogatását a köztársaság ügye iránt.

Epilógus

A köztársasági vonalak összeomlása Katalóniában 1939 elején felgyorsította a republikánus ellenállás végvonaglását, és több százezer menekült Franciaországba vonulását idézte elő. Bár Párizs és London február 27-én elismerte a francóista kormányt, Mexikó az utolsó pillanatig kitartott a köztársaság ügye mellett, kinyilvánítva, hogy mindaddig fenntartja diplomáciai képviselőjét, amíg csak a köztársasági hatóságok léteznek. Ekkorra már világos volt, hogy a még köztársasági kézen maradt területek ellenállása teljesen lehetetlen, amit nyilvánvalóvá tettek a köztársasági hatóságok kettőzött erőfeszítései arra nézvést, hogy a politikailag leginkább kompromittált, több ezer menekültnek külföldi menedéket találjanak. Ilyen körülmények közt Cárdenas az 1938 szeptembere óta a párizsi nagykövetséget betöltő Narciso Bassolt bízta meg azzal, hogy készítse elő a több ezer köztársasági menekült emigrálását Mexikóba.⁴⁹

Bassols megegyezett Negrínnel abban, hogy formálisan a párizsi mexikói követség gondoskodik a Köztársaság igen jelentékeny, külföldi letétbe helyezett forrásairól, ne hogy azokra Franco igényt formálhasson. Negrín továbbá Mexikóba küldte a magán-személyek által a Spanyol Nemzeti Bankban letétbe helyezett értékpapírok, műtárgyak és ékszerek azon részét is, ami még a köztársasági kormány birtokában volt.⁵⁰ Ezeket a *Vita* nevű jacht szállította Mexikóba március végén, bár a források felügyeletét Cárdenas máig nem tisztázott okokból Indalecio Prietóra, a szocialisták vezetőjére, s egyben Negrín riválisára bízta, akit a PSOE végrehajtó szerve azzal bízott meg, hogy Mexikóból készítse elő a szocialisták evakuálását.⁵¹ Mindezen forrásokat aztán a Negrín által 1939 márciusában alapított a Menekült Spanyolok Evakuációs Szolgálat (Servicio de Emigración para Refugiados Españoles, SERE), majd a Prieto irányítása alá tartozó Köztársasági Spanyolok Segélyező Tanácsa (*Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles*, JARE) használta fel, hogy ebből fedezze több ezer spanyol menekült Mexikóba szállítását és elhelyezését.

Februárban Bassols Cárdenas megbízására közölte Adalberto Tejedával, Mexikó utolsó spanyolországi nagykövetével a feltételeket, hogy megszervezhessék a spanyol menekültek egy részének Mexikóba történő evakuációját. Instrukcióiban felhívta a figyelmet arra, hogy azokra kell korlátozni a vízumkiadást, akiknek politikai érintettsége miatt nincs lehetősége visszatérni Spanyolországba, valamint emlékeztetett a mexikói kormány azon döntésére is, hogy semmilyen összeget nem biztosít a migránsok áttelepítésére, ami szükségessé tette a köztársasági kormány közreműködését a menekültek kiválasztásában és Mexikóba szállításában. A Bassols által összeállított tervet hangsúlyozta, hogy kívánatos, hogy a menekültek képesek legyenek „elsősorban mezőgazdasági termelésre alkalmas gazdasági egységeket alkotni”, kétséget kizáróan Cárdenas véleményét közvetítve.⁵²

48 *Uo.* 63–64.

49 J. A. Matesanz: *i. m.* 319–320.

50 A száműzöttek forrásaival és az azok kezeléséért folyó konfliktusokkal kapcsolatban lásd Ángel Herrerin: *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939–1947)*. Madrid: Siglo XXI, 2007.

51 Abdón Mateos: *De la guerra civil al exilio. Los republicanos españoles y México. Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas*. Madrid, Biblioteca Nueva y Fundación Indalecio Prieto, 2005. 77–78.

52 A. Sánchez Andrés – F. Herrera: *i. m.* 107.

Mivel tudta, hogy egy ilyen jellegű intézkedés elutasításra találna a konzervatív ellenzék körében, a mexikói elnök hivatalosan több mint egy hónapig nem hozta nyilvánosságra a menekültekkel kapcsolatos döntését. Cárdenas valószínűleg biztos akart lenni kormánya egészségének támogatásában, mielőtt egy ilyen horderejű intézkedést foganatosítana. Éppen ezért Mexikóba rendelte Bassolst. Március 29-én Bassols és Hay a külügyminisztérium székházában vitatták meg a száműzött spanyolok fogadásának tervét.⁵³ Ugyanezen hónap 30-án a belügyminisztérium egy, a mexikói spanyol kolónia főbb intézeteinek és egyesületeinek vezetőiből álló népes delegáció előtt elismerte, hogy a mexikói kormány kész megnyitni országa kapuit határozatlan számú köztársaságpárti menekült előtt, és semmilyen ebből fakadó háborgást nem tűr el; a delegáció képviselői a teljes politikai palettát lefedték, többek között megtalálható volt közöttük a Spanyol Kaszinó, a Spanyol Falange Mexikói Tagozata, a Spanyol Népfront, és a Spanyol Köztársasági Akció.⁵⁴ Ekkorra Negrín tekintélyét veszített kormányát felváltotta a Nemzetvédelmi Junta, mely eredménytelenül próbált megegyezni Francóval a kapituláció feltételeiben. A teljes bizonytalanságban Cárdenas akkor ismerte el a Nemzetvédelmi Juntát *de facto* kormányként, amikor az már gyakorlatilag megszűnt létezni.⁵⁵ A polgárháború végül 1939. április 1-jén, a nacionalisták győzelmével ért véget.

A háború vége újra felvetette a több százezer, Franciaországba száműzött köztársaságpárti kérdését. Egy a belügyminisztérium által ezzel csaknem egy időben, április 3-án kiadott hírlevél megerősítette a kormány döntését arról, hogy a Köztársaság bukása után Mexikó több ezer menekültet fogadjon be.⁵⁶ A *Sinaia* júniusi Veracruzba érkezése így annak az 1939 és 1942 közt lezajló folyamatnak a kezdetét jelezte, melynek során 15-20 ezer spanyol száműzött érkezett új hazájába, Mexikóba.⁵⁷ Az 1940 decemberében Cárdenast váltó Manuel Ávila Camacho tábornok nem változtatott Mexikó köztársaságpárti emigrációval és Franco tábornok diktatúrájával kapcsolatos álláspontján.

A köztársaságpárti emigráció hamar ellenzékre talált a Franco-barát mexikói konzervatívokban, léte ugyanakkor végeredményben megszabta Mexikó hivatalos álláspontját a francói Spanyolországgal szemben; ezt a cárdenasi diplomácia polgárháború alatt képviselt álláspontja határozta meg, mely hamar a forradalom utáni, a hatalmat egészen a XX. század végéig megtartó mexikói rezsim egyik mitikus, identitásképző vonatkoztatási pontjává vált.

Felhasznált irodalom

- Alpert, Michael (1998): *Aguas peligrosas. Nueva historia internacional de la Guerra Civil Española, 1936–1939*, Madrid: Akal.
- Álvarez, Julio (1936): *Discurso pronunciado ante la Asamblea de la Sociedad de Naciones*, Madrid: Subsecretaría de Propaganda.
- Cárdenas, Lázaro (1972): *Obras. Apuntes, 1913–1940*. Vol. I. México: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Cárdenas, Lázaro (1974): *Epistolario de Lázaro Cárdenas*, México: Siglo XXI.

53 J. A. Matesanz: *i. m.* 329.

54 *Excelsior*, 1939. március 30.

55 Cárdenas a Nemzetvédelmi Jutához, Mexikóváros, 1939. március 29., in Archivo General de la Nación, Presidentes, exp. 212-9.

56 J. A. Matesanz: *i. m.* 331–332.

57 Adolfo Sánchez: *Del exilio en México. Recuerdos y reflexiones*. México: Grijalbo, 1997. 93.

- Fabela, Isidro – Luis I. Rodríguez (2007): *Diplomáticos de Cárdenas. Una trinchera mexicana en la Guerra Civil (1936–1940)*, Madrid: Trama Editorial.
- Herrerín, Ángel (2007): *El dinero del exilio. Indalecio Prieto y las pugnas de posguerra (1939–1947)*, Madrid: Siglo XXI.
- Howson, Gerald (1988): *Arms for Spain*, London, John Murray.
- Mateos, Abdón (2005): *De la guerra civil al exilio. Los republicanos españoles y México. Indalecio Prieto y Lázaro Cárdenas*, Madrid: Biblioteca Nueva y Fundación Indalecio Prieto.
- Matesanz, José Antonio (1999): *Las raíces del exilio. México ante la Guerra Civil española, 1936–1939*, México: Universidad Nacional Autónoma de México – El Colegio de México.
- Mejía, José Francisco (2011): La Federación de Organismos de Ayuda a los Refugiados Europeos y su solidaridad con la República Española, in Mari Carmen Serra Puche, José Francisco Mejía y Carlos Sola (eds.), *De la posrevolución mexicana al exilio republicano español*, México: Fondo de Cultura Económica – Cátedra del Exilio, 201–221.
- Nava, Nadia (2004): *La Guerra Civil española en tres publicaciones mexicanas de derechas*, [Kiadatlan szakdolgozat], Morelia: Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo, 2004.
- Nava, Nadia (2007): Imágenes de la Guerra Civil Española en la prensa mexicana: los casos de Omega y David, In: Agustín Sánchez Andrés, Tomás Pérez Vejo, Marco A. Landavazo. (coords.), *Imágenes e imaginarios sobre España en México. Siglos XIX y XX*, México: Porrúa, 571–609.
- Ojeda, Mario (2004). *México y la guerra civil española*, Madrid: Turner.
- Pérez Monfort, Ricardo (1992): *Hispanismo y falange. Los sueños imperiales de la derecha española en México*, México: Fondo de Cultura Económica.
- Powell, Thomas G. (1981): *Mexico and the Spanish Civil War*, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Quijada, Mónica (1992): Los gobiernos iberoamericanos ante la Guerra Civil Española, In: Pedro A. Vives et al. (coords.), *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, Madrid: Quinto Centenario – Historia 16 – Centro de Estudios de América Latina, Vol. I., 463–475.
- Sánchez Andrés, Agustín – Herrera, Fabián (2011): *Contra todo y contra todos. La diplomacia mexicana y la cuestión española en la Sociedad de Naciones*, Tenerife: Idea.
- Sánchez Vázquez, Adolfo (1997): *Del exilio en México. Recuerdos y reflexiones*, México: Grijalbo.
- Schwartz, Fernando (1971): *La internacionalización de la Guerra Civil Española, julio de 1936-mayo de 1937*, Barcelona: Ariel.
- Secretaría de Relaciones Exteriores (1938): *Memoria, 1937–1938*, México: Secretaría de Relaciones Exteriores,